

**Quo vadis, erfgoedbeleid?
Adviesnota aan de nieuwe Vlaamse Regering
22 februari 2019**

Situering Gorduna vzw – Waarom deze nota?

Gorduna vzw groepeert als **sectororganisatie** de architecten – met zelfstandige architectenpraktijk of werkzaam in een architectenbureau – die professioneel actief zijn in de conservatie en de restauratie van gebouwd erfgoed.

Gorduna vzw is een **gespreks- en kennispartner** voor iedereen – van bouwheer over ambachtslui tot overheid – die actief is bij de restauratie en conservatie van het onroerend, roerend en immaterieel erfgoed.

Gorduna vzw richt zich ook op de **regelgeving** waaraan het gebouwd erfgoed is onderworpen en op **aanbevelingen** – van lokaal tot internationaal niveau – in functie van een goede restauratiepraktijk. Door dagelijks te werken in, aan en voor erfgoed, houden we de vinger aan de pols, zijn we goed geplaatst om advies te geven en helpen we om de regelgeving en aanbevelingen goed toe te passen.

Waarom deze nota?

In de voorbije jaren is het onroerenderfgoedbeleid ingrijpend veranderd. Het onroerenderfgoeddecreet speelt daarin een cruciale rol en is bedoeld om het onroerend erfgoed met samenhang en op een geïntegreerde manier te benaderen.

Ondanks onze voor de hand liggende focus op het verleden (van het gebouwde erfgoed), wil Gorduna vzw in deze adviesnota vooruitkijken, positief en constructief. Het onroerend erfgoed heeft onmiskenbare troeven, maar een aantal kernpunten in het beleid moeten worden bijgestuurd om deze troeven duurzaam te verankeren voor de toekomst.

Onroerend erfgoed is onze identiteit, onze toeristische troefkaart en ons prestige

Samen met het cultureel erfgoed vormt het onroerend erfgoed de materiële neerslag van onze historische identiteit. Het is dus een eindige grondstof. Omdat Vlaanderen rijk is aan waardevol erfgoed, vormt het een sterke aantrekkingspool voor cultuurtoerisme. Hierbij moeten echter een aantal belangrijke kanttekeningen worden gemaakt:

- De afgelopen jaren is de zorg voor het onroerend erfgoed op basis van het subsidiariteitsprincipe voor een stuk gedecentraliseerd naar de IOED's (de intergemeentelijke onroerenderfgoeddiensten, voornamelijk voor kleinere gemeenten) en erfgoeddiensten

(voornamelijk voor steden). Op het lokale niveau spelen echter vaak andere belangen, die de zorg voor erfgoed in het gedrang brengen.

- Klimaateisen en duurzaamheidsprincipes zijn vandaag niet meer weg te denken. Het EPB is echter een (te) beperkt instrument om onroerend erfgoed hieraan af te toetsen. Het EPB houdt slechts rekening met energieverliezen, terwijl in erfgoed ook het belang van een optimale klimaatbeheersing – afgestemd op de verschillende eisen van de diverse interieurelementen (bvb. schilderijen, orgels, textiel, papier, hout,...) – vooropstaat. Gebouwen die de eeuwen trotseren hebben ondertussen hun duurzaamheid wel bewezen. Erfgoedgebouwen zijn een uitstekend voorbeeld van circulair bouwen, wat meer het uitgangspunt moet worden van duurzaam bouwen. Bij onderhoud en restauratie moet er over worden gewaakt dat materialen en technieken worden toegepast die deze kwaliteit en duurzaamheid blijven garanderen. Omwille van kostprijs en onkunde wordt hier steeds meer tegen gezondigd. Even belangrijk zijn de comforteisen van de gebruiker: een langdurig behoud en een goed onderhoud van een gebouw staat of valt met een optimaal gebruik ervan.
- Onroerend erfgoed krijgt in onze maatschappij weinig aandacht en het draagvlak lijkt klein. Schijn bedriegt echter. Bij evenementen zorgen de uitstraling en de hoogwaardige ambachtelijke kwaliteit van een monument voor luister en prestige. Belangrijke vaststelling is dat een geslaagde restauratie of waardevol erfgoed de basis kan zijn van een geslaagd zakenmodel voor bijvoorbeeld evenementen. In Vlaanderen zijn hiervan veel goede voorbeelden te vinden.
- Ook op andere vlakken zorgt investeren in onroerend erfgoed voor een goede ROI. Kwaliteit in de restauratie steunt enerzijds op innovaties en onderzoek en anderzijds op hoog gekwalificeerd vakmanschap. Werken aan onroerend erfgoed is arbeidsintensief en steunt meer dan andere bouwsectoren op lokale arbeidskracht. Op die manier wordt ook het voortbestaan van bouwambachten en tradities verzekerd.
- Monumentale gebouwen – zoals kerken – behouden en opwaarderen, is ook cruciaal voor een kwaliteitsvolle omgeving. Ze bepalen de identiteit van de plek, en zijn een baken. Ze zorgen voor herkenbaarheid in de omgeving en bepalen mee de eigenheid ervan. Kwaliteitsvolle restauratie gekoppeld aan herbestemming genereert bijkomende mogelijkheden voor economische activiteit.

Het onroerenderfgoeddecreet – Een stabiel klimaat zorgt voor een duurzaam fundament

Sinds het onroerenderfgoeddecreet van kracht is, zijn er veel wijzigingen doorgevoerd. Een van de hoofdredenen daarvoor was dat de beschikbare middelen de continu stijgende vraag naar betoelaging niet kan volgen. Zijn er effectief teveel beschermde objecten en moet er dus selectiever worden beschermd? Wij vinden dit alvast niet. De kern van het probleem ligt vooral bij maatschappelijke keuzes van het verleden en budgetten die onvoldoende mee zijn gestegen. Zo blijken de middelen die effectief voor de restauratie van beschermd erfgoed kunnen worden ingezet met amper 5 procent gestegen tussen 1993 en 2014¹, terwijl het aantal beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten en landschappen in dezelfde periode meer dan verdubbeld is. De budgettaire achterstand is dus al enkele decennia opgebouwd, door het onvoldoende aanpassen van het budget. Net vóór de decreetwijziging van 2015 was er een plotse piek in de wachtlijst voor de premies. Dit waren vooral langlopende projecten die in het vooruitzicht van de minder gunstige premievoorwaarden in een stroomversnelling waren geraakt. Ongetwijfeld volgde daarop een mindere vraag sinds 2015. Het zou dus logischer zijn – in de lijn van maatschappelijke keuzes die tot

¹ In de conceptnota aan de leden van de Vlaamse Regering – VR 2015 1812 DOC.1373/1bis – werd de wachtlijst voor de restauratiepremie afezet tegen de budgetten voor restauratiepremie in de periode 1993-2014. De gemiddeld gespenseerde middelen waren in de periode 2011-2013 (met in alle sectoren reeds wachtlijsten) een factor 1,55 hoger dan in de periode 1993-1995 (met nauwelijks wachtlijsten). De loonkost en de materiaalkost is over dezelfde periode met een factor 1,48 gestegen, waardoor de effectieve middelen voor restauraties in werkelijkheid slechts met een factor 1,05 stegen.

25 jaar geleden zijn gemaakt – om een budgettaire inhaalbeweging te doen en budgetten die aangepast zijn aan de omvang van het beschermd erfgoed structureel te verankeren.

Het doel van veel decreetwijzigingen was om de middelen van de Vlaamse overheid voor het beschermd erfgoed te verlagen. Zo was er:

- de afschaffing van de betoelaging van de btw (met terugwerkende kracht, dus ook voor dossiers van vóór 2015, waaraan echter niet zou worden geraakt)
- de verlaging van de premiepercentages voor lokale besturen en voor open erfgoed
- het niet meer betoelagen van beveiligingswerken (zoals bliksemafleiding en branddetectie) maar ook klimaatbeheersingsinstallaties, werken die als een reconstruerende herwaardering worden beschouwd en van voorbereidende werken zoals de afbraak van elementen die niet als erfgoed worden beschouwd.

Het zou goed zijn om na te gaan wat het effect van de wijzigingen is geweest en of de vooropgestelde doelen zijn bereikt. Wij zijn alvast van mening dat we op een kritiek punt zijn gekomen: voor particulieren wordt de eigen financiële bijdrage – intrinsiek verbonden aan kwaliteitsbehoud van beschermd erfgoed – problematisch en voor lokale besturen met veel beschermd erfgoed wordt de eigen financiële last ondraaglijk.

Was het oude premiestelsel misschien niet performant om voldoende restauraties te realiseren, dan is het huidige premiestelsel ook nog eens ondemocratisch geworden. Naast dringendheid zijn er inmiddels zóveel voorafnames mogelijk, dat de dossiers die de ‘gewone procedure’ moeten volgen, ontoelaatbaar lang moeten wachten. Daardoor moeten particulieren en lokale besturen ereloon – dat nu onbetoelaagbaar is geworden – voorschieten voor dossiers die tot acht jaar kunnen uitblijven! Ondertussen geraken projectontwikkelaars in het kader van cofinanciering van investeringsprojecten wél vlot aan middelen. Dossiers die mogelijk minder dringend zijn, worden dan weer opgeschaald tot meerjarenpremieovereenkomsten. En de minst dringende dossiers – met name interieurs – blijven liggen. Dit laatste heeft als bijkomend neveneffect dat, als dergelijke restauraties gedurende lange tijd niet meer gebeuren, ook het vakmanschap van specifieke ambachten verloren dreigt te gaan.

Veel van de wijzigingen hadden ook administratieve vereenvoudiging en verduidelijking van de richtlijnen als doel. Zo kon de subjectiviteit van de erfgoedconsulenten worden uitgeschakeld. Wij zijn echter van mening dat we van de regen in de drop zijn beland. Het kwam vroeger ongetwijfeld voor dat erfgoedconsulenten nooit volledig op dezelfde lijn zaten, maar alle richtlijnen, stroomschema's en afwegingskaders – bovenop de regelgeving die enkel nog strikt juridisch (en niet meer naar de geest) mag worden geïnterpreteerd – hebben gezorgd voor een enorme complexiteit. In plaats van visies te kunnen aftoetsen over hoe om te gaan met erfgoed in de hedendaagse context, over geschiedenis, filosofie of betekenissen, over technische innovaties of materialen, wordt enkel – maar tot in detail – overlegd over hoe de regels moeten worden toegepast of geïnterpreteerd. De hiërarchische weg – zowel naar boven als naar beneden – om tot antwoorden te komen, is bovendien lang. Het grootste slachtoffer van deze complexe, tijdrovende en (dus) dure manier van werken? Het erfgoed zelf! Een grotere constante in de regelgeving en minder focus op details en meer op de grote lijnen en het vormen van een visie, zou de dossierlast (en -kost) voor iedereen doen dalen, ook voor de administratie.

De niet-ophoudende wijzigingen en interpretaties van de regelgeving leiden echter niet alleen tot een te grote complexiteit, maar zorgen ook voor grote rechtsonzekerheid. Naast de structurele achterstand voor de toekenning van de premies, zien monumenteneigenaars en beheerders hun timing vaak extra belast door de opmaak van onderzoeken die bijkomend worden gevraagd (beheersplannen, energieaudits). Dit zorgt uiteraard voor frustratie. Actoren op de markt – aannemers, architectenbureaus, bouwhistorici, archeologen,... - moeten zich constant aanpassen om te kunnen overleven. Dat dringender dossiers – zoals restauraties van buitenschillen van gebouwen – om budgettaire redenen systematisch voorrang krijgen, heeft ook belangrijke gevolgen voor de

markt. Als dossiers met restauraties van bijvoorbeeld glas in loodramen, interieurelementen en kunstvoorwerpen blijven liggen, zullen ondernemingen van deze gespecialiseerde kunstambachten hun activiteiten moeten stopzetten. Het gevaar bestaat bovendien dat deze visie ook structureel wordt verankerd om de instroom van aanvragen te kunnen beheersen: dat interieurrestauraties worden weggezet als ‘nice to have’ in plaats van gezien te worden als ‘have to do’. Dit kan nefast zijn, zowel voor het voortbestaan van de kunst- en restauratieambachten als voor de algemene kwaliteit van de monumentenzorg in Vlaanderen.

Kwaliteit in de aanpak van onroerend erfgoed en nieuwe tools voor kwaliteit

Vlaanderen moet de ambitie blijven hebben om de kwaliteit van de onroerende erfgoedzorg hoog te houden. Daarin past niet enkel de restauratie van het beschermd erfgoed, maar ook de aanpak van het historisch stedelijk weefsel of grotere erfgoedgehelen.

De opmaak van een overkoepelende inventaris onroerend erfgoed zou een kerntaak van de Vlaamse overheid moeten blijven. Enkel op dit niveau kan er immers voldoende wetenschappelijke onderbouwing en een overkoepelende visie worden gegarandeerd. Dit is zeker geen taak voor de IOED's. De bestaande inventaris bouwkundig erfgoed is het resultaat van werk dat gespreid is over vele decennia. De inzichten over waardenstellingen zijn op belangrijke punten veranderd. De inventaris gaat nog steeds teveel uit van de uiterlijke gevelkenmerken van gebouwen. Een nieuwe inventaris moet vertrekken van een doorgedreven analyse van het historisch stadsweefsel en van bouwblokinventarisatie die systematisch wordt uitgevoerd. Er is dus onderzoek nodig naar de samenhang tussen en de context van erfgoed in een bouwblok en/of stad(sdeel). Den Bosch en Venetië zijn goede voorbeelden van deze stedelijke aanpak van de inventarisatie, die ondertussen ruim zijn nut heeft bewezen. Voor de opmaak van dergelijke inventaris zijn diverse competenties en disciplines vereist. Een onderbouwde inventaris moet een wetenschappelijk document zijn dat toelaat om een onroerend-erfgoedbeleid te voeren op alle niveaus, zonder daar echter a priori juridische statuten aan te verbinden. Veel problemen zijn immers ontstaan toen in 2009 de inventaris van het bouwkundig erfgoed werd vastgesteld en rechtsgevolgen kreeg, terwijl het instrument voor dat laatste niet was bedoeld.

De Vlaamse overheid moet de verankering van het onroerend erfgoed in ruimtelijke uitvoeringsplannen blijven ondersteunen. Lokale besturen zijn momenteel op totaal verschillende snelheden bezig met onroerend erfgoed, of soms zelfs helemaal niet. Er is opnieuw nood aan een overkoepelende visie voor het onroerend erfgoedbeleid in Vlaanderen. Momenteel is het beleid in quasi evenveel eilandjes versnipperd als er gemeenten zijn. En daarbinnen vormen de beschermde onroerend erfgoeditems dan vaak nog eilandjes op zich.

Nieuwe tools voor onroerend erfgoed moeten worden uitgewerkt. Vertrekpunt daarbij zijn de vernieuwde wetenschappelijke inventaris op basis van enerzijds bouwblokinventarisatie en anderzijds van een ruimtelijke analyse die de stedelijke weefsels, gehelen en contexten in rekening brengt. Vlaanderen kan lessen trekken uit de praktijken van de goede leerlingen van de klas: de steden en gemeenten die een ruimtelijk verankerde onroenderfgoedzorg hebben uitgebouwd. De nieuwe tools en stimuli moeten daarna over het volledige Vlaamse niveau worden uitgerold. Het beleid moet met inspraak van de verschillende bestuursniveaus worden uitgewerkt. Maar om een voldoende hoge overkoepelende kwaliteit te garanderen, moet Vlaanderen hierbij het heft opnieuw in handen nemen. Daarnaast moeten betere verzorgingsprincipes – zoals ze vandaag al gangbaar zijn voor het ondergronds archeologisch patrimonium – op punt worden gezet.

Een hoge kwaliteit van de onroerend erfgoedzorg vraagt om een hoog competentieniveau van alle betrokkenen, zowel in het beslissings- als in het uitvoeringsproces. Erfgoedconsulenten moeten in

staat zijn om een toekomstgerichte visie voor het erfgoed mee te onderbouwen. Ze moeten ook het (herbestemmings)potentieel van erfgoed mee onderzoeken. Architecten moeten – naast hun kwaliteiten als ontwerper en hun ruimtelijke inzichten – voldoende kennis hebben van de architectuurgeschiedenis, de kunstambachten en erfgoedelementen en technische kennis hebben over restauratietechnieken. Over het algemeen moet er een verplichting komen om in de advies- en beslissingsfase met restauratiedeskundigen te werken. Daarvoor moet een toelage worden voorzien. De forfaitaire verhoging voor studiekosten, voorzien in de restauratiepremie, was een eenvoudige manier om een kwaliteitsvol ontwerp te ondersteunen. Het is daarom spijtig dat ze bij de invoering van het nieuwe decreet werd afgeschaft.

Ook aan de uitvoeringszijde moet voldoende kwaliteit worden gegarandeerd. Als de erkenningsvoorwaarden (D23 en D24) voor de uitvoerders worden teruggedroefd, moeten nieuwe criteria, labels of uitvoeringsprotocols worden uitgewerkt. Het voorziene kwaliteitslabel voor onroerenderfgoedondernemers kan hiervoor worden uitgebouwd.

Bovendien is kwalitatieve onroerend erfgoedzorg slechts mogelijk mits flankerend wetenschappelijk onderzoek. Er is continu nood aan bijkomende ontwikkeling van onderzoeksmethodiek en overkoepelende kennis van bouw- en architectuurhistorische aspecten, historische materialen, pathologie, restauratiepraktijk, klimaatbeheersing en zo meer. Dit onderzoek kan niet alleen worden overgelaten aan de hogere onderwijsinstellingen en aan enkele nationale wetenschappelijke instituten. In tegenstelling tot de huidige evolutie moet er binnen de schoot van Onroerend Erfgoed een úitbouw zijn van kennis in alle deelaspecten die de kwaliteit van het beheer kunnen ondersteunen.

Onderwijs en kwaliteit in de onroerende erfgoedzorg

Zowel het draagvlak voor onroerend erfgoed als de uiteindelijke kwaliteit van de uitvoering zijn sterk afhankelijk van een goede verankering in het onderwijs. Op Vlaams niveau moeten hiervoor sterke stimuli worden opgezet.

In het basisonderwijs en het secundair onderwijs moet er meer aandacht zijn voor de omgeving: de gebouwde omgeving, de cultuurlandschappen en de natuur. Ook de lokale geschiedenis en het daarmee verbonden cultureel, materieel en immaterieel erfgoed verdienen het om meer in de schijnwerpers te worden gezet. De kadering van het onroerend erfgoed in de onmiddellijke omgeving – door de kennisoverdracht te linken aan die omgeving – zal leiden tot een grotere betrokkenheid, meer interesse en een voldoende draagvlak voor onroerend erfgoed en cultuur. Enkele succesvolle initiatieven zoals Open Monumentendag of de vorig jaar opgestarte archeologiedagen volstaan daarvoor niet. De aandacht voor de omgeving en de lokale geschiedenis moet in de eindtermen van het onderwijs worden ingeschreven.

In de architectuuropleidingen aan hogescholen en universiteiten is de laatste decennia minder aandacht voor architectuurgeschiedenis en voor de geschiedenis en praktijk van de monumentenzorg. Een betere kennis van het gebouwde erfgoed zou leiden tot meer begrip en respect bij de gangmakers van de projecten van morgen.

Vandaag is er al onvoldoende instroom naar de gespecialiseerde opleidingen in conservatie en restauratie van het gebouwde erfgoed. Er zijn in Vlaanderen drie opleidingen op hoog niveau. Ten eerste is er de opleiding *renovatietechnieken en monumentenzorg* aan HOWEST in Brugge, een twee jaar durende deeltijdse postgraduaatopleiding. Professionelen die al in het werkveld staan, krijgen er een kwalitatieve praktische basisopleiding. De instroom is er goed. Dit is echter níet zo in de twee andere opleidingen (op masterniveau), elk vanuit een eigen problematiek. De *master erfgoedstudies*

aan de Universiteit Antwerpen – vroeger *master in de monumenten- en landschapszorg* – is recent omgevormd tot een ManaBa, een ‘master na bachelor’, waardoor er momenteel hoofdzakelijk niet-professionele bachelors instromen, vanuit de meest uiteenlopende voortrajecten. De markt heeft echter vooral nood aan masters erfgoedstudies met een volwaardig basisdiploma architectuur of kunstgeschiedenis. Bovendien betalen studenten die de studie wel als een tweede master aanvatten een hoger inschrijvingsgeld (ongeveer 6.000 euro op jaarbasis in plaats van het gewone inschrijvingsgeld van ongeveer 800 euro).

De derde opleiding – aan het R. Lemaire Centre for Conservation (KU Leuven) – levert een diploma ManaMa af, een ‘master na master’. Dit is cruciaal voor onze sector, want om als architect ingeschreven te kunnen zijn in de Orde van architecten, moet eerst een master in architectuur worden behaald. Om te kunnen restaureren is aansluitend een diploma monumentenzorg vereist. Een architect heeft dus al een masterdiploma voor hij of zij de master monumentenzorg aanvat. Nu is echter niet alleen de inkorting van de stage als architect afgeschaft wanneer de master monumentenzorg wordt gevolgd, de ManaMa wordt ook niet meer gesubsidieerd. Dit heeft als gevolg dat Belgische studenten die het voltijdse programma volgen – dat loopt over drie semesters – liefst 3.000 euro inschrijvingsgeld per semester – of een totaal van 9.000 euro – moeten betalen. Dit is niet alleen discriminerend – buitenlandse studenten kunnen meestal studiebeurzen uit hun thuisland genieten – maar blijkt ook een struikelblok te zijn voor Belgische/Vlaamse kandidaat-studenten en hun ouders. De hogere inschrijvingsgelden voor deze specialisaties vertalen zich in een enorme terugval van het aantal kandidaat-studenten uit Vlaanderen. Dit is te betreuren, omdat kandidaten die de studie wél willen aanvatten dit doen vanuit een grote interesse voor de materie. Nochtans kunnen binnen de geneeskunde specialisaties wél worden georganiseerd binnen de gewone inschrijvingsgelden. Op Vlaams beleidsniveau moet met de universiteiten worden overlegd om aan deze problematieken het hoofd te bieden. Het is immers belangrijk dat er uit deze opleidingen een voldoende uitstroom is van kwaliteitsvol opgeleide mensen. Zowel de Vlaamse administratie Onroerend Erfgoed, de lokale besturen, de IOED’s en het onderzoek van het gebouwde erfgoed als de architectenbureaus en de aannemers die gespecialiseerd zijn in restauratie/conservatie hebben er nood aan. Dit alles leidt alvast tot de schrijvende vaststelling dat de leden van onze vereniging Gorduna momenteel een groot tekort hebben aan afgestudeerde architecten-restauratiedeskundigen met voortgezette opleiding, terwijl die er gewoon niet zijn! We stellen integendeel ook nog vast dat opgeleide jonge medewerkers passiefol starten maar gedemotiveerd raken door de complexiteit van de regels en de lange wachttijden tussen dossieropmaak en uitvoering, en daardoor afhaken. De Vlaamse overheid legt terecht kwaliteitscriteria op aan architecten en andere actoren in de onroerend erfgoedzorg. Het zou dan ook logisch zijn dat ze mee waakt over het feit dat er voldoende gekwalificeerde afgestudeerden zijn.

Het onderwijs van de ambachten moet bijkomend financieel worden ondersteund. Naast gespecialiseerde bijkomende opleidingen van het kortere type, zal vooral het stimuleren van ateliers die over langere termijn vakkennis doorgeven een gunstig effect hebben op de kwaliteit van de uitvoering binnen onroerend erfgoed. Dat er veel interesse is voor dit soort 1-op-1-opleidingen blijkt duidelijk uit het recente succes van de projectsubsidie ‘meester zoekt leerling’ van het Departement Cultuur, Jeugd en Media, waarvoor momenteel een tweede oproep loopt. Het accent moet niet enkel worden gelegd op het behoud van het immaterieel erfgoed van de vakdeskundigheid. Ook vanuit het beleidsdomein onroerend erfgoed moet dit initiatief – of andere flankerende maatregelen – ten volle worden uitgebouwd in functie van de kwaliteit van onze restauraties. Hoe hoog is vandaag bijvoorbeeld niet de nood aan schrijnwerkers die ambachtelijk een historisch raam kunnen restaureren? Alle mogelijke afwegingen tot het vakkundig herstellen of vervangen van historisch schrijnwerk stoppen zodra er niemand kan worden gevonden om dat herstel vakkundig uit te voeren.

Besluit

Gorduna vzw hoopt dat de Vlaamse overheid, overkoepelend over de domeinen onroerend erfgoed en onderwijs, werk kan maken van een betere verankering van aandacht voor het onroerend erfgoed in de curricula van het onderwijs en het hogere architectuuronderwijs in het bijzonder. Met een financiële ondersteuning moet een gespecialiseerde master voor afgestudeerde masters architectuur, kunstgeschiedenis,... haalbaar worden gemaakt.

Er moet komaf worden gemaakt met de complexiteit van regels en de wijzigingen van interpretaties, die leiden tot onzekerheid. De budgettaire achterstand moet worden weggewerkt en de budgetten moeten worden aangepast aan de evolutie van de beschermingen in de afgelopen decennia. De focus moet gaan naar de kwaliteit van de ingrepen en de inhoud. De kwaliteit van de onroerenderfgoedzorg moet vanuit het agentschap Onroerend Erfgoed worden ondersteund door onderzoek, door herinventarisatie van het onroerend erfgoed ingebed binnen zijn historische context (bouwblokonderzoek) en ruimtelijke stedenbouwkundige context. Ondersteund door dit onderzoek moeten nieuwe tools voor onroerenderfgoedzorg worden ontwikkeld samen met het beleidsdomein ruimtelijke ordening, zowel op Vlaams als op lokaal niveau.

Gorduna vzw

Philip Baelus - ARAT | Karel Beeck - Architecten Beeck & Hermans | Sofie Beyen - Studio Roma | Karel Breda - Karel Breda architectenbureau | Wouter Callebaut - Wouter Callebaut architecten | Stijn Cools - aNNo architecten | Benoît Delaey - Benoît Delaey conservatiearchitecten | Alex Demeyere - Demeyere J&A | Jan de Moffarts - Jan de Moffarts architecten | Philippe Depotter - Bressers architectenbureau | Maarten Dobbelaere - Maarten Dobbelaere architectenbureau | Robin Engels - Origin Architecture & Engineering | Thomas Feyen - Karuur architecten | Mieke Goegebuer - AVAPARTNERS Architects & Planners | Michel Janssen - Architectenbureau Michel Janssen | Anne Gorlé - Patine Architecten | Elfi Hermans - Architecten Beeck & Hermans | Jochen Ketels - Árter Architects | Sylvie Lamsens - AVAPARTNERS Architects & Planners | Kurt Loomans - Erfgoed & Visie | Rudi Mertens - MAAT_WERK architecten | Veerle Nys - Architect Veerle Nys | Stefanie Reyskens - Steenmeijer Architecten | Rutger Steenmeijer - Steenmeijer Architecten | Stijn Thomas - Team van Meer Architecten & co | Barbara Van der Wee - Barbara Van der Wee Architects | Mark Vanhecke - Architectenbureau Vanhecke & Suls | Sara Van Rompaey - E² ARC | Dries Vanhove - Dries Vanhove architectenbureau | Isolde Verhulst - Karel Breda architectenbureau | Edith Vermeiren - Erfgoed & Visie | Philippe Vierin - noAarchitecten